

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE ASHÂBÜ'L-KARYE VE HABÎB EN-NECCÂR

Necmettin ÇALIŞKAN

Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, ncaliskan@mku.edu.tr

Özet

Tevhit, risâlet ve âhiret konularını ele alan Yâsîn Sûresi, Kur'ân'ın kalbi kabul edilmektedir. Kültürdeki adlandırmasıyla Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı Kıssası ise Yâsîn Sûresinin kalbi mahiyetindedir denilebilir. Bu makalede Yâsîn Sûresi'nde yer alan kıssa üzerinden verilen mesajlar incelenmiş; "Habîb en-Neccâr"ın elçilerin/davetçilerin çağrılarına uyması, bunun sonucunda karşılaştığı olayların tefsir kaynaklarında nasıl işlendiği sorusu temel mesele olarak ele alınmış ve elde edilen malumat tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Diğer yandan Yâsîn Sûresi'nde anlatılan "Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı Kıssası" kültürümüzde "Habîb-i Neccâr Kıssası" olarak bilinmekte, bu kıssa ve çağrışimleri ise günümüzde canlılığını halen korumaktadır. Bu perspektifle makale, bilimin toplumla buluşturulması sorumluluğunun icabı olarak yerele ait bir olguyu bilimsel araştırma konusu olarak ele almayı da gaye edinmiştir.

Anahtar kelimeler: *Habîb en-Neccâr, Elçiler, Antakya, Yâsîn Sûresi, Karye Kıssası.*

ASHAABE KARIA AND HABIB AL-NAJJÂR IN ACCORDANCE WITH THE QUR'AN

Abstract

Surah Yâsîn addressing monotheism, prophethood and the faith of the Hereafter issues is considered as the heart of the Qur'an. As with the cultural name as Companions of the Carya, Ashâbü'l-Karye/City Folk Story, it may be considered as the heart of Surah Yâsîn. In this article, the messages in this surah told in relation with this story are examined, and the event of Habib-i Najjar and his comply with the call of messenger / the inviters and consequences that he faced are discussed in detail with regard to different tafsirs.

Companions of the Carya, Ashâbü'l-Karye/City Folk Story in Surah Yâsîn is also known as Habib-i Najjar story, and the story and its effect has still been told in Antakya region. Yet, it still maintains its vitality today. Looking from this perspective, this article focuses on this story also as a case of local scientific research.

Keywords: *Habib-i Najjar, Messengers, Antioch , Surah Yâsîn, Caria Story.*

Sunuş

Antakya yöresindeki anlatımda, bölgede yaşadığı rivâyet edilen Habîb en-Neccâr, kentin büyük bir çekim merkezi ve manevi önderi durumundadır. Halk arasında Kur'ân-ı Kerîm'de Yâsîn Sûresinde zikredilen "Ashâbü'l-Karye" olayının Antakya'da yaşandığı ve anlatılan kişinin "Habîb en-Neccâr" olduğu ifade edilmektedir. Ancak verilen malumatın kulaktan dolma bilgiler olduğu ve Habîb en-Neccâr hakkında kaynaklara dayalı yeterince bilimsel çalışma yapılmadığı gözlemlenmektedir. Habîb en-Neccâr ve Antakya yöresiyle ilgili bazı çalışmalar yapılmış olup, bunlar arasında ilmî çalışmalar olduğu gibi roman düzeyinde olanlar da vardır. Bu bağlamda şu örnekler zikredilebilir: Mehmet Tekin, (1992), *Antakyalı Din Şehidi Habib Neccar*, Yeni Düzen Yay., Antakya; Mehmet Sılay, (2002), *Hatay Evliyaları*, Keşif Yay., Ankara; Davut Aydın, (2004), *Kur'ân-ı Kerîm'in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsîri*, Işık Yay., İstanbul; Muammer Türk, (2012), *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'ın (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset Matbaacılık, Hatay, 6. Baskı; Nizamettin Duran, (2012), *Mesih İsâ'nın Sevdalısı Havarilerin Fedaisi Habib Neccar*, Color Ofset, İskenderun; Yâsîn Yılmaz, (2013), *İslam Kaynaklarına Göre Ashâb-ı Karye ve Habîb-i Neccar*, Semih Ofset, Ankara, 2. Baskı; Gürhan Bahadır, (2013) "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habîb-i Neccar" Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2013 Cilt: 10 Sayı: 23, s. 207-214. Konuyla ilgili aldığımız bilgiye göre, Habîb en-Neccâr filminin metni hazırlanmış ve senaryo aşamasında iken merhum yönetmen Yücel Çakmaklı'nın ölümü üzerine çalışma yarıda kalmıştır.

Şam topraklarını (Bilâdü's-Şam) içine alan bölge, insanlık tarihi boyunca önemini hiç kaybetmemiş ve pek çok peygambere ev sahipliği yapmıştır (İbn Kesîr, 1989: I, 141). Kur'ân'da "Ashâbü'l-Karye" olarak zikredilen kavmin başından geçenlerin anlatıldığı "Şehir Halkı Kıssası" İslam öncesi dönemde yaşandığından, diğer ilahi dinler için de önemlidir.

Bu makalede; Kur'ân kıssaları üzerine bir değerlendirme yaptıktan sonra, kıssanın anlatıldığı Yâsîn Sûresinin önemi, elçilerin kimler olduğu, Habîb en-Neccâr'ın kişiliği, elçilerin davetini kabulü ile kavminin kendisine ve elçilere karşı takındığı tavırlar incelenmiş ve yüksek ahlâkî değerler içeren şahsiyeti, insanlara örnek oluşu ve ölümüne ilişkin bilgiler değerlendirilerek konuya katkı sağlanması amaçlanmıştır. Konu öncelikle Fahreddin er-Râzî (v. 1209), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (v. 1272) ve İbn Kesîr (v. 1373) gibi müfessirlere ait tefsirler olmak üzere klasik ve çağdaş birçok tefsir kaynakları ve diğer eserler taranarak, farklı görüşler derlenip özetlenmeye çalışılmıştır. Konuyla ilgili âyetleri ele alırken, bütünlüğü sağlamak düşüncesiyle, âyetleri pasajlar halinde gruplandırıp, ayrı başlıklar altında inceleyerek meselenin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Kur'ân Kıssaları

Kur'ân kıssalarının gayesi ve hedefi Kur'ân'ın temelde indiriliş gayesi ve hedefi ile aynıdır. Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde kıssalar, Kur'ân'da bahsedilen

temel diğer konular (tevhit, âhiret, gerçek kulluk ve üstün ahlak prensipleri vb.) ile aynı üslûba sahiplerdir. Kıssalar çeşitli milletlerin tarihlerindeki bir takım temel özelliklerini ortaya koymak, diğer peygamberlerin hayatlarında ve Hz. Muhammed'in (a.s) hayatında karşılaştığı hadiselerle benzeyen olayları açıklamak ve "Hakk"ın her zaman yüce olduğunu belirterek insanlara ahlâkî ve terbiyevî dersler vermektedir. Kıssalarda tarihî olaylar, peygamberlerin diliyle canlı ve tecrübî bir tarzda anlatılmakta ve böylece insanlık tarihinin en güvenilir özetini oluşturmaktadır.

Kur'ân'da kıssaların anlatılmasının ana gayesi insanları tevhit inancına yönlendirmektir. Yani sadece Allah'ın varlığına değil, tek bir Allah'a imanın bütün insanlığa anlatılması, öldükten sonra dirilme, ceza, mükâfat, sırat, hesap, âhirete iman vb. meselelerdir. İkinci derece gaye ise, tarihte yaşamış birçok kavim ve şahsı, insanlığın önüne sererek, onların akıbetini anlatmak ve diğer insanların örnek almalarını sağlamaktır (Şengül, 1994: 337-338). Kıssalar insanlık tarihini bir film şeridi gibi seyircilerine ibret alınacak ince noktaları sunarak onlara kendi hayatlarını düzenleme yolunu gösterir. Şu bir gerçektir ki; insanlara vâkıalar kadar hiç bir şey gerçeği göstermede etkili değildir. Atalarımız "Bir musibet bin nasihatten evladır." demişlerdir. Bu sebeple eski milletlerin ilim, cehalet, kuvvet, zaaf, şeref ve zillet durumlarını ve bunların sebeplerini incelediğimizde insanlar üzerinde kötü ve iyi davranışlara tesir ettiğini görürüz (Cerrahoğlu, 1993: 172-173).

Kur'ân, genel olarak anlattığı kıssa ve olayların ayrıntısına inmemekte, verdiği mesaj tüm zamanları, mekânları ve herkesi kuşatsın diye olayların zamanını, mekânını ve kahramanlarının adını çoğu zaman zikretmemektedir. Ayrıntıların bildirilmemesi kıssadan alınacak ibret yönünü eksiltmez (Kutub, 1992: V, 2961). Olaylar bazen fragmanlar halinde aktarılır ve bu anlatımda çoğu kez tarih belirtilmez. Kur'ân'ın tarih bilgisi vermek gibi bir amacı olmadığından, kıssalarında genellikle Ashâb-ı Res (Kaf 50/12), Ashâb-ı Uhdûd (Burûc 85/4-9), Ashâb-ı Eyke (Kaf 50/14) ve Lut Kavmi (Şuarâ 26/160-168) gibi küfürde zirve olan milletler ibret alınması için anlatılmakta (Ebu's-Suûd, 1990: VII, 161), ancak tarih ve yer belirtilmemektedir (Öztürk, 2013: 21). Şayet Kur'ân, kıssaların geçtiği zamanı ve yeri belirtmiş olsaydı, insanlar olayların geçtiği yer ve zamanlara kutsallık atfeder ve birçok hurafe ve bidat ortaya çıkardı. Bu nedenle kıssalar hakkında Allah'ın (c.c.) ve Hz. Peygamber'in (a.s) bildirdiği kadarıyla yetinilmeli ve kıssanın anlatılmasının hikmeti üzerinde düşünülmalıdır (Aydemir, 2012: 74; Serinsu, 2012: 205; Akpınar, 2014: Yayınlanmamış Habîb en-Neccâr Sempozyum Bildirisi).

Özetle, Allah, (c.c) Kur'ân'da insanları kendi yoluna davet etmek için ister delil ve burhanlarla isterse düşünce ve akli kullanmakla isterse de örnek ve kıssalarla olsun; hiçbir metodu terk etmeyerek bütün metotları kullanmaktadır (Zuhaylî, 2014: XI, 593). Kıssaları okuyanlara düşen görev ise olayların içerdiği hikmetleri ve ders alınacak ibretlik yönler üzerine düşündürmektir.

Yâsîn Sûresi

Ashâbü'l-Karye/Şehir halkı olayının anlatıldığı Yâsîn Sûresi, Kur'ân'ın mushaf tertibine göre otuz altıncı, iniş sırasına göre kırk birinci sûre olarak Mekke'de nâzil olmuştur. Bazı tefsirlerde 12. âyetin Medine'de nâzil olduğu da belirtilmektedir. Sûre, adını iki harften ibaret olan ilk âyetinden almıştır (Taberî, 2008: VIII, 6813). Bu isim "ölülerinize Yâsîn okuyunuz"(Tirmizî, 1992: 7; Ebû Davud, 2012: 20; İbn Mâce, Cenâiz 4; İbn Hanbel, 2014: V, 26-27), hadisiyle bizzat Hz. Peygamber (a.s) tarafından verilmiştir. Bazı kaynaklarda Yâsîn Sûresi hakkında, iman esaslarını içine aldığı ve okuyanların kalplerini aydınlattığı için "Kur'ân'ın kalbi", yanlış inançları bertaraf ve İslâmiyet'i müdafaa ettiği için "Dâfia", gaflet içinde olanları uyarıp haklarındaki ilahî hükmü bildirdiği için "Kâdiye" isimleri de yer almaktadır. Ayrıca tam bir samimiyetle okuyanların bütün dünyevî ve uhrevî nimetlere kavuşmalarına vesile olacağı ve okunarak sevabının bütün Müslüman ölülerine hediye edileceği yönüyle de kendisine "Muammime" adı da verilmiştir (Bilmen, trs: VI, 2916). İbn Âşûr (v. 1973) 1078 yılında istinsah edilmiş bir mushaf'ta Yâsîn Sûresine "Habîb en-Neccâr Sûresi" başlığının konmuş olduğunu gördüğünü, ancak bu isimlendirmenin kendisine garip geldiğini belirtmektedir (Tahir b. Âşûr, 1984: XXII, 342; Karaman vd., 2006: IV, 484).

Sûrede; Hz. Muhammed'in (a.s) peygamberliğini inkâr ederek onunla alay edip haksızlık ve zulüm ile ona ve dinine karşı gelmenin korkunç sonuçlarıyla Mekke müşrikleri uyarılarak azapla korkutulmakta ve İslam inancının üç temel esasını oluşturan, tevhit, nübüvvet ve âhiret konuları en güçlü delillerle işlenmektedir (Râzî, 1994: XVIII, 438). Bu delillerde;

- a) İnsanın aklına hitap edilerek kâinatta meydana gelen olaylar anlatılmakta ve tevhit inancına delil gösterilmektedir.
- b) Her insanın normal düşünmeyle anlayabileceği deliller ortaya konarak ve bununla insanın kâinatı ve âhireti kavrayabileceği vurgulanmaktadır.
- c) Hz. Muhammed'in (a.s) nübüvvet görevini yerine getirirken insanlardan hiçbir şey istememesi ve bu görevi sırf Allah rızası için yapması peygamberliğine delil olarak sunularak O'nun (a.s) getirdiği bu mesajın insanın aklına uygun olduğu ve bu mesajı kabul etmenin kendi yararına olacağı bildirilmektedir (Mevdûdî, 1986: IV, 567).

Sûrede diğer peygamberlerin tevhit mücadelelerinden kesitler sunularak, bu uğurda büyük sıkıntılara katlanan Hz. Muhammed (a.s) ve ona tâbi olanlar teselli edilmektedir. Ayrıca Allah'ın birlik ve kudret delilleriyle evrendeki yaratılış sırlarına dikkat çekilmekte (Yâsîn 36/33-40), öldükten sonra dirilme gerçeği ve bunun sonuçları üzerinde durulmaktadır (Yâsîn 36/78-83).

Kaynaklarımızda Hz. Peygamber'den (a.s) Yâsîn sûresinin faziletine dair çeşitli hadisler nakledilmektedir. Bunlardan biri şöyledir: "Her şeyin bir kalbi vardır; Kur'ân'ın kalbi de Yâsîn'dir. Allah'ı ve âhiret gününü arzu ederek Yâsîn okuyan kimsenin geçmiş günahı affedilir. Onu ölülerinize okuyunuz"(Tirmizî, 1992: 7; Ebû

Davud, 2012: 21; İbn Mâce, Cenâiz 4; İbn Hanbel, 2014: V, 26). Öteden beri İslâm âlimleri Hz. Peygamber'in bu sûreye özel bir ilgi gösterdiği kanaatini taşımışlar ve Müslümanlar da Kur'ân tilâvetinde ona ayrı bir önem vermişlerdir. Bu sebeple Yâsîn sûresi için özet tefsirler de telif edilmiştir; Ali bin el-Hamavî (1872), *Tefsîr-i Yâsîn*, Matbaatü'l-Hac Muhammed Efendi el-Bosnavî, İstanbul; Davut Aydüz (2004), *Kur'ân-ı Kerîm'in Kalbi Yâsîn Sûresinin Tefsîri*, Işık Yay., İstanbul.

Sûrede Habîb en-Neccâr kıssasının anlatılmasının amacı; Allah'ın göndermiş olduğu peygamberine inanmayan, onun getirdiği ilâhî mesajı dikkate almayan ve inkârlarında ısrar ederek, inatçı bir tutum sergileyenlerin karşılaşacakları durum hakkında onları ikaz etmek ve Hz. Peygamber'i (a.s) teselli ederek maneviyatını yükseltmektir (Aydemir, 1991: III, 468-469).

Yâsîn Sûresindeki Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı Kıssası ve Elçilerin Geldiği Şehir

Bu konu Kur'ân'da şu şekilde anlatılmaktadır:

"Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti." (Yâsîn 36/13).

Kur'ân'da ve hadislerde bu şehrin neresi olduğu, hadisenin ne zaman vuku bulduğu ve iman ettiği bildirilen şahsın kimliği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır (Aydemir, 1991: III, 469). Ancak müfessirlerin çoğuna göre bu yerin Şam'a bağlı Antakya kasabası olduğu ve Bizanslılardan Antioch, (Antihias, Antabis, Antikos veya Antiyokos) isimli bir kral tarafından yönetildiği veya Bizanslıların yönetimi altında bulunduğu ve şehir halkının da Romalılar gibi puta taptığı rivâyet edilmektedir (Emiroğlu, 1976: IX, 383). İbn Abbas (v. 650), Ka'b el-Ahbâr (v. 652), Katâde (v. 674), Husayb (v. 682), Ebu'l-Âliye (v. 709), Bureyde b. İkrime (v. 725), İbn Duâme (v. 736), Vehb b. Münebbih (v. 741), Zührî (v. 741), İbn Cureyc (v. 767), İbn İshak (v. 768), Şuayb el-Cubbâi (v. 916), Fahreddin er-Râzî (v. 1209) ve Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (v. 1272)'den rivâyet edildiğine göre bu yer Antakya'dır (et-Taberî, 2008: VIII, 6821; ez-Zemahşerî, 1998: V, 169; er-Râzî, 1994: XVIII, 457-458; Kurtubî, 2002: XIV, 389-393; İbn Kesîr, 1993: XII, 6726; Ebu's-Suûd, 1990: VII, 161; es-Sâbunî, 1995: V, 200;; el-; Elmalılı, 2007: VI, 450; Duman, 2008: I, 370; Zuhaylî, 2014: XI, 587; Bilmen, trs: VI, 2924). Ayrıca Antakya halkı, insanlar tarafından sıkça ziyaret edilen ve Habîb en-Neccâr'ın kabrinin de bulunduğu dağa "Habîb en-Neccâr Dağı" demişlerdir (Ateş, 1996: XV, 374).

İbn Kesîr başta olmak üzere bir kısım müfessirler ise bu şehrin Antakya olmadığını belirtmektedirler. İbn Kesîr'e göre şehir şu gerekçelerle Antakya değildir:

- a) Yâsîn Sûresinde yer alan âyetin zahirinde elçilerin Mesih tarafından değil, Allah tarafından gönderildiği belirtilmektedir. Çünkü âyette *"Hani onlara iki elçi göndermiştik de bunları yalanlamışlardı"* (Yâsîn 36/14) buyrulmaktadır. Elçiler de şehir halkının kendilerini yalanlamasına karşılık *"Rabbimiz bilir ki biz, muhakkak size gönderilmiş elçileriz, dediler. Bize düşen, sadece apaçık tebliğdir"* (Yâsîn 36/16).

Gerçekten bu elçiler Mesih tarafından gönderilen elçiler olsalardı, bunu uygun bir dille ifade ederlerdi.

- b) “Şehir halkı”nın elçileri yalanlamasına rağmen Antakyalıların Hz. İsa'nın (a.s) gönderdiği havârilere uyararak Hristiyanlığı ilk kabul eden insanlar olması, bu havârilere ikisinin ve “patriklik” makamının burada bulunması nedeniyle Antakya, Hristiyan âleminin kutsal şehirlerinden biri kabul edilmektedir (Demirci, 1998: XVII, 328).
- c) Şehir Halkı olayı Hz. Mûsâ döneminden yani Tevrat'ın nüzûlünden önce gerçekleşmiştir. Ebu Saîd el-Hudrî (v. 693)'den rivâyetle, Allah (c.c), Tevrat'ı indirdikten sonra, hiçbir milleti toplu azapla helâk etmemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de “*Ant olsun biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya, -düşünüp öğüt alsınlar diye- insanlar için apaçık deliller, hidâyet rehberi ve rahmet olarak o kitabı (Tevrat'ı) vermişizdir*”(Kasas 28/43) âyetinin tefsirinde helâk olayının Hz. Mûsâ'dan önceki dönemlerde gerçekleştiği, ondan sonra böyle toplu helâkin olmadığı belirtilmektedir (İbn Kesîr, 1989: XII, 6733-6734). Mevdûdî'ye göre de ne Hristiyanlık tarihinde, ne de ondan önce meşhur Antakya kasabasının helâk edildiğine dair hiçbir bilgi yoktur (Mevdûdî, 1996: IV, 573). Bu anlatılardan çıkan sonuca göre, Kur'ân'da zikredilen bu karye Antakya değildir veya bilinen Antakya'dan başka bir yer olmalıdır (İbn Kesîr, 1993: XII, 6733-6734).

Muhammed Esed de konuyla ilgili olarak, bu şehri, “üç büyük dinin içinden çıktığı kültürel çevre” şeklinde yorumlayarak, bir şehir ismi zikretmemektedir (Esed, 1999: II, 898-899).

Çağdaş dönem müfessirlerinden Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî (v. 2004) ise “Ashâbü'l-Karye” olayının gerçekleştiği yerin tespiti için arkeologlara bırakılması gerektiğini söylemektedir (el-Meydânî, 2000: VI, 68).

Bazı kaynaklarda bu konuda verilen bilgilerin sağlam delillere dayanmadığı, verilen bilgilerin tümünün İsrâiliyat kaynaklı olduğu belirtilmektedir (Hicâzî, trs: V, 195-199).

Kur'ân'daki âyetlerin üslûbundan, Hz. Peygamber (a.s) zamanında bu kıssa hakkında insanların bilgisi olduğu anlaşılmaktadır. “*Bir misal olarak şu şehir halkını onlara anlat*” (Yâsîn 36/13) mealindeki âyetle kıssa hatırlatılarak, Mekke müşriklerine zihinlerinde var olan şehir halkının akibetinden ibret alınması öğütlenmektedir (Ateş, 1996: XIV, 373-374).

Sonuç olarak bütün bu bilgiler ışığında “şehir halkı” olayının gerçekleştiği yerin Antakya olduğuna dair deliller güçlü değilse de, başka bir yerle ilgili bilinen yaygın iddia bulunmadığından ve aksi yönde bir işaret olmadığından bu yerin Antakya olması muhtemeldir.

Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı Kıssası'nda Anlatılan Elçiler Kimlerdir?

Bu bölümde Kur'ân-ı Kerîm'de “Şehir Halkı”na gönderildiği belirtilen üç elçi hakkında nâzil olan âyetler zikredilerek konuyla ilgili rivâyetleri değerlendirilecektir.

Elçilerin şehir halkını imana davet için gelişleri âyetlerde şu şekilde ifade edilmektedir. “İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler” (Yâsîn 36/14).

Müfessirlerin bir kısmı, şehir halkına gönderildiği belirtilen elçilerin, Hz. İsa'nın havâirileri (Zemahşerî, 1998: V, 169; Kurtubî, 2002: XIV, 390; Derveze, 1998: 19) diğer bir kısmı da Allah tarafından gönderilen Peygamberler olduğunu ifade etmektedir (Râzî, 1994: XVIII, 457; Hicâzî, trs: V, 196).

Elmalılı, burada iki kişinin örnek verilmesinden asıl hedefin temsil olduğunu, bu ifadenin Hz. Muhammed'in (a.s) peygamberliğinin şanının yüceliğine işaret ettiğini belirtmektedir. O'na göre ikinin, yani Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'nın, üçüncüsü yani Hz. Muhammed (a.s) ile takviyesi, peygamberliğinin şerefi ve diğer peygamberlerle takviye edildiğine delildir. Buna göre Allah, (c.c) önce Hz. Mûsâ ve Hz. İsa'yı peygamber olarak göndermişti, onları yalanladılar, sonra da Hz. Muhammed'i (a.s) göndererek bunlara izzet ve kuvvet vermiştir (Elmalılı, 2007: VI, 450-454).

Fahreddin er-Râzî ve Muhammed Esed, üç elçinin; Hz. Mûsâ, Hz. İsa ve Hz. Muhammed (a.s) olduğunu belirtmektedir (Râzî, 1994: XVIII, 457; Esed, 1999: II, 898-899).

Genellikle Kur'ân kıssalarında olduğu gibi “Şehir Halkı” kıssasında da gönderilen elçilerin isimleri zikredilmediğinden bu hususta farklı rivâyetler vardır.

Bazılarına göre elçilerin isimleri, Yohanna (Yuhanna) ve Yunus, Sadık ve Masduk, Sadûk ve Şelûm, Toman ve Yunus, Tomas ve Paurus, Terman ve Talûs, Yahya ve Yunus, Yuman ve Malus, Nazus ve Marus olarak nakledilmektedir (İbn Kesîr, 1993: XII, 6726; Âlûsî, 1985: XXII, 221; Sâbûnî, 1995: V, 200).

Burada isimlerdeki farklı telaffuzların lehçe ve dil farkından kaynaklanması mümkündür. Örneğin, Arapçada “Yusuf”, İbrânîce “Yosef, Yûsef, Yûsif” (Harman, 2013: XXXIV, 1); “İsa”, “Yeşua, Yoşua, Yehoşua” (Harman 2000: XXII, 465) “Mûsâ”, “Moşeh” (Harman, 2006: XXXI, 207); “Dâvûd”, “David” (Harman, 1994: IX, 21); “Süleyman” da “Şelomoh” (Harman, 2010: XXXVIII, 56) şeklinde telaffuz edilmektedir.

Râzî ve İbn Kesîr'e göre elçiler, Hz. İsa'dan sonra Hz. Muhammed'in (a.s) zamanına yakın bir kavme gönderilmiş peygamberler olup, Kur'ân'da belirtildiği gibi, üç kişidirler (Taberî, 2008: VIII, 6821; Râzî, 1994: XVIII, 457; İbn Kesîr, 1993: XII, 6733).

Kaynaklarda belirtildiğine göre, iki elçinin mucizeyle gelişi onların peygamber olduğuna delildir. Habîb en-Neccâr elçilerden, hasta oğlunu iyileştirmesini istemiş, onlar da, “Biz Allah'a dua ederiz, iyileştirici olan O'dur” demişler ve duaları neticesinde çocuk sağlığına kavuşmuştur. Elçilerin anadan doğma körleri ve alaca hastalığını iyileştirme ve ölüleri diriltme gibi mucize gösterdikleri de rivâyet edilmektedir (Râzî, 1993: XVIII, 462-463; Derveze, 1998: II, 19; Aydemir, 1991: III, 468-469).

Bazı kaynaklarda, bu elçilerin Hz. İsa'nın elçileri olduğu, “Allah'ın elçisi”nin dolayısıyla Hz. İsa'nın elçileri olduğu kabul edilmektedir (Râzî, 1993: XVIII, 457).

Üçüncü elçinin ismi hususunda Şem'ûn, Şimon, Şem'ûnu's-Sifâr, Şem'ûnu's-Safâ, Şem'ân, Şelum, Şelom, Pavlos, Bulus ve Bols gibi rivâyetler vardır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu kişi Şem'ûn'dur (Kurtubî, 2002: XIV, 390; Ebu's-Suûd, 1990: VII, 161; Elmalılı, 2007: VI, 451; Sabûnî, 1995: V, 200; Duman, 2008: I, 370; Zuhaylî, 2014: XI, 590; Bilmen, trs: VI, 2925).

Rivâyete göre iki elçiden sonra gönderilen üçüncü elçi (Şem'ûn) daha önceki iki elçinin zindana atıldığını biliyordu. Kralın huzuruna çıkarak, "Duyuyorum ki hapiste enteresan şeyler iddia eden iki kişi varmış, ne dediklerini duyalım görelim diye huzura çıkarılamazlar mı acaba?" dedi. Kral da "olabilir" diyerek o iki elçiyi huzura çağırıldı. Onlar hakkı söylediler. Daha sonra üçüncü elçi Şem'ûn "Deliliniz var mı?" diye sordu. Onlar da, "Evet" deyip anadan doğma körleri ve alaca hastalığını dua ederek iyileştirdiler ve ölüleri dirilttiler. Bunun üzerine Şem'ûn, "Ey Kral, onları yenmek istiyorsan taptığınız ilahlardan yardım iste" dedi. Kral'ın, "İlahların görmediklerini, duymadıklarını, kadir olmadıklarını ve bilmediklerini sen biliyorsun" cevabı üzerine Şem'ûn da "Öyleyse hak bu ikisinindir" dedi. Sonra Kral ve beraberindeki bir grup iman etti diğer insanlar ise inkâra devam ettiler (Zemahşerî, 1998: V, 169; Râzî, 1994, XVIII, 462-463; Aydemir, 1991, III, 468-469).

İlahiyat dışı disiplinlerde yapılan çalışmalarda; havâriilerin, Antakya'da Hristiyanlığı şekillendirmeleri ile Yâsîn Sûresinde geçen Habîb en-Neccâr kıssasıyla paralellik görerek bu kişilerin "havâri" olduklarının iddia edilmesi dayanaksız görülmektedir (Bahadır, 2013: 214).

Allah'ın gönderdiği bu elçiler, ister peygamber olsun, ister Hz. İsbân'ın havâriileri olsun tebliğ görevlerini yerine getirmişler, halkın kendilerini inkâr etmeleri üzerine, üçüncü elçi de onlara yardımcı olarak gönderilmiş, sonuçta her üçü de hakka çağırma görevlerini hakkıyla ifâ etmişlerdir.

Sonuç olarak, bu elçilerin Allah tarafından gönderilmiş peygamberler olduğu iddiası daha güçlü görülmektedir. Çünkü Kur'ân'da (ارسل ارسال مرسل) kelimeleri peygamberler için kullanılmaktadır. Sûrenin başlarında geçen "Muhakkak ki sen gönderilmiş (murselîn) peygamberlerden birisin" (Yâsîn 36/3) âyeti de bunu gösterir. Aksi bir delil olmadıkça bunların Hz. İsbân'ın havâriileri olarak kabul edilmesi Kur'ân'ın genel muhtevasına uygun değildir.

Ashâbü'l-Karye Kıssası'nda Anlatılan İnanan Kişi Kimdir?

Kaynaklarda "Şehir Halkı"na gönderilen elçilere iman eden kişinin kim olduğu konusu şöyle anlatılmaktadır.

İbn Abbas, İbn İshak ve müfessirlerin çoğuna göre elçilerin davetini kabul edip onlara tabi olunmasını öneren mümin kişi Habîb'dir. Kaynaklarda Habîb en-Neccâr, Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrâil, Habîb b. İsrâil en-Neccâr, Habîb b. Mer'î veya Habîb bin Murrî gibi isimler de zikredilmektedir (Taberî, 2008: VIII, 6824; Zemahşerî, 1998: V, 171; İbn Kesîr, 1993: XII, 6729-6732; Ebu's-Suûd, 1990: VII, 162). Bu zatın mesleği hakkında put heykelleri yapan marangoz (Kurtubî, 2002: XV, 18), ip yapan (İbn Kesîr, 1993: XII, 6729),ipekçi, kassâr (bez ağartan, çamaşırcı), ayakkabıcı (İbn Kesîr,1993: XII, 6729; Hamâvîzade, 1872:11), çoban (Zemahşerî,

1998: V, 169) ve terzi (Elmalılı, 2007: VI, 4017) olduğu gibi farklı görüşler olsa da en çok marangoz (neccâr) olduğu vurgulanarak kaynaklarımızda Habîb en-Neccâr (Ateş, 1996: XIV, 373) adıyla anılmaktadır.

Muhammed Esed (v. 1992) ise, iman eden kişinin her dinde bulunan inanmış azınlığı simgelediği kanaatindedir (Esed, 1999: II, 898-899).

Kaynaklarda farklı rivâyetler olmadığı ve yöre halkı arasında kültür mirası olarak Habîb en-Neccâr isminden başka bir isim zikredilmediği için, bu zatın ismi Habîb en-Neccâr olmalıdır. Yâsîn Sûresinde bu inanmış kişinin durumu şu şekilde anlatılmaktadır: *“Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. Ey kavmim! dedi, bu elçilere uyunuz!, Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir. -Bu tavsiyesinden ötürü adama dönerek Vay, sen de mi onların dinindensin dediler.- Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim! Hâlbuki hepiniz O'na döndürüleceksiniz”* (Yâsîn 36/20-22).

“O'ndan başka tanrılar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların (putların) şefaati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar. İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum. Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.” (Yâsîn 36/23-25).

Bazı kaynaklarda yüksek ahlaki değerlere sahip olduğu bildirilen Habîb en-Neccâr'ın hayatı hakkında bilgi verilirken, kazancının yarısını ailesine, diğer yarısını da hayır yolunda infak ettiği, cüzzam hastası olduğu için insanlardan uzak şehrin kenarında yaşayıp ibadetle meşgul olduğu, Allah'ın gönderdiği elçilerin mucizeleri sonucunda hidâyete erdiği (Taberî, 2008: VIII, 6824; İbn Kesîr, 1993: XII, 6729) veya “hanif” din üzere mağarada tek başına ibadet ettiği ve Hz. Muhammed'in (a.s) peygamberliğinden haberdar olduğu şeklinde bilgiler yer almaktadır (Taberî, 2008: VIII, 6825).

Kissada anlatılan kişinin âyette geçen şekliyle “racülün” (bir adam) kelimesinin nekre olarak kullanılmasında iki husus göze çarpmaktadır.

- a. Gelen kişinin büyük şahsiyet oluşu,
- b. Büyük şahsın elçilere iman etmesiyle elçilerin haklılığı (Râzî, 1994: XVIII, 463-464).

Daha yeni iman etmiş bir mümin olan Habîb en-Neccâr, kendisi iman etmekle kalmamış, içinde doğup büyüdüğü akraba ve arkadaşlarını da imana çağırarak bir anlamda peygamber ve elçiler gibi tebliğ görevi yerine getirmiştir.

Tefsirlerde Ashâbü'l-Karye Kıssası ve Habîb en-Neccâr

Kaynaklarımızda şehir halkı kıssasında anlatılan örnek insan “Habib en-Neccâr”ın şahsiyetiyle ilgili değişik bilgiler yer almaktadır. Şimdi bunları başlıklar halinde inceleyeceğiz.

a. Davetçi Kişiliği ve Ölümü

Habîb en-Neccâr, elçilerin davetine anında icabet etmiş, tebliğ ve irşat yolunda gayret gösterenlere destek olmanın gereği olarak başkalarını da imana

çağırıştır (Göktaş, 2014: 40). O, kalpleri ısındırmak, nasihat kabul etmeye doğru yönlendirmek, kavmi hakkında iyilikten başka maksadı olmadığına ve kendisinin kötülük niyeti taşımadığına işaret etmek için onları sahiplenerek “ey kavmim” diye hitap etmiş ve tebliğ görevini yerine getirerek kendi toplumunda tevhit inancını anlatmış ve savunmuştur (Zemahşerî, 1998: V, 172; Ebu’s-Suûd, 1990: VII, 163). İman etme sebebini açıklarken de nazik bir ifadeyle bulunarak “*beni yaratana ve benden ücret istemeyenlere niye iman etmeyeyim*” (Yâsîn 36/22) demektedir, böylece tebliğ görevinin ücretsiz yapılması gereken bir görev olduğuna işaret etmektedir.

Habîb en-Neccâr davetinde, mütevazı davranarak kendine nasihat etmek gibi bir hava meydana getirmek ve öğüdünde samimi davranmak suretiyle, irşatta güzel bir usul uygulamış ve halkına kendisi için istediğini, onlar için de tercih ettiğini göstermiştir. Bununla beraber elçilerin davetini duyunca kendini/kimliğini gizleme gereği hissetmeden cesurca koşarak gelmiş ve yabancı elçilere sahip çıkıp (Yâsîn 36/20; Meydânî, 2010: VI, 80) insanların itirazlarına aldırmazca davetçilere icabet ederek görevini yerine getirmiştir (Derveze, 1998: II, 179-189). Kıssada buna benzer pek çok yüksek ahlakî değerlere dikkat çekilmektedir.

Kur'ân'da Allah (c.c) Habîb en-Neccâr'ın öldürülme şeklini açık ifadelerle anlatmamaktadır. Bunun sebebi müşriklere Habîb en-Neccâr'ın öldürülmesinden alacakları zevki tattırmamaktır. Ölüm şekli kesin olarak bilinmemekte, ancak işkence ile öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Rivâyetlere göre öldürme olayı şu şekil ve aşamalarda gerçekleşmiştir.

1. Öldürmeden önce 100 veya 200 sopa vurulmuş,
2. Sokağa bırakılarak meydan dayağı atılmış, daha sonra da hapse konulmuş,
3. Boynuna zincir vurularak şehrin kapısına asılmış,
4. Çukur kazılarak içerisine canlı olarak atılmış ve üzerine toprak dökülerek veya taşlanarak öldürülmüş,
5. Testere ile vücudunu, bacaklarını ve diğer azalarını ayırmak sureti ile katledilmiş,
6. Uzuvarı parça parça kuşbaşı et gibi doğranmış ve şehrin sokaklarına serpiştirilmiş,
7. Bağsıkları dışarı çıkıncaya kadar tepelenerek ezilmiş sonra da “Rass” denen bir kuyuya atılarak öldürülmüştür (Zemahşerî, 1998: V, 172; Kurtubî, 1988: XV, 14-15; Ebu’s-Suûd, 1990: VII, 163-165; Âlûsî, 1985: XXII, 227-228; Hamâvîzâde, 1872: 8; Tahir b. Âşûr, 1984: XXII, 370; Emiroğlu, 1976: IX, 385).

Habîb en-Neccâr'ın ölümü her ne şekilde olursa olsun, onun ölürken söylediği sözler cennetle mükâfatlandırıldığı ve Allah katında değerli bir mümin olduğunun açık delilidir. Âyette belirtildiği gibi “*Keşke kavmim benim (cennetle) mükâfatlandırıldığımı bilseydi!*” (Yâsîn 36/26) diyerek kavmi için dua etmiştir. Ölümü esnasında bile kin duygusuyla hareket etmemiş, kavminin iyiliğini düşünerek fedakârlık örneği sergilemiş, böylece yüksek ahlâkî şahsiyetiyle kendinden sonra gelen tüm insanlığa örnek olmuştur (Emiroğlu, 1976: IV, 5).

b. İnanan Kişinin (Habîb en-Neccâr) Daveti ve Muhatapları Olan Kavminin Durumu

Kur'ân'da Peygamberlerin davetlerine muhatap olan insanların çoğu zaman onları yalanladıkları ve alay ettikleri bildirilmektedir (En'âm 6/10). Allah peygamberlerle alay eden, yalanlayan ve inanmayan toplumları cezalandırmıştır (Bakara 2/66; Kamer 54/33-36). Şehir halkı olayında da elçileri inkâr eden toplum sayha/ses ile helâk edilmiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle anlatılmaktadır. *“Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik. (Onları helâk eden) korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler. Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeyegörsün, ille de onunla alay etmeye kalkışsınlar. Müşrikler görmüyorlar mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik. Onlar tekrar dönüp de bunlara gelmezler”*(Yâsîn 36/28-31).

Şehir halkının helâk edilmesiyle ilgili Kur'ân-ı Kerîm, “hâmidûn”(sönüverdiler) (Yâsîn 36/29) ifadesini kullanmaktadır. Hakka karşı azgın, dünyaya karşı iştahlı (şehvetli) oldukları için, Allah onların azgınlık ve şehvetlerini söndürmüştür. Müminlere karşı çok kızgın olan o kavmin, basit bir ses “sayha” ile cezalandırılarak helâk edilmeleri, onların önemsiz, değersiz ve tahkire layık olduklarını belirtmektedir. Yani Allah onların helâk oluşlarını bir tek kelime ile “sönüverdiler” diyerek konuyu kapatmıştır (İbn Kesîr, 1993: XII, 6732; Ebu's-Suûd, 1990: VII, 165).

Şehir halkının helâki konusunda Kur'ân'da (hasraten) kelimesi kullanılmaktadır. “Hasraten” kelimesi; çok zor bir durum karşısında insanın elinden, üzülp yakınmaktan başka bir şey gelmediği zaman, duyduğu iç tepkiyi ve psikolojik durumu anlatmak için kullanılır. Burada onların inkârları sonucu karşılaşılabilecekleri muameleye hayıflanmayı gerektiren bir durum olduğuna işaret edilmektedir. Böylece Kur'ân'ın indiği dönemde, bu kıssadan ibret almayarak aynı akıbetle karşılaşılabilecek olan müşrikler de içlerinden çıkan elçiye uymayarak fırsatı değerlendiremediklerinden hayıflanacaklardır (Zuhaylî, 2014: XII, 7-9).

Allah'ın inanmayan o kavmi “*huzurumuzda toplayacağız*” (Yâsîn 36/32) şeklinde uyarması büyük bir ihtardır. Yani “Biz sadece o insanları helâk etmekle kalmayıp, onları öbür dünyada hesap vermeleri için huzurumuzda da toplayacağız ve cezalandıracağız” denmektedir.

Bölümün sonunda geçmiş kavimlerin helâki üzerinden uyarı yapılarak, onların tekrar geriye dönemeyecekleri, Allah'ın huzurunda toplanmadan başka bir sonuçla karşılaşmayacakları, kısaca kaçacak yerlerinin olmadığı onlara bildirilerek daha sonra gelen âyetlerle delil getirilmiş ve imana davet edilmişlerdir. Bu ceza ile kavmin durumu sadece helâk ile sınırlı kalmamış, kıyamete kadar nesillerinin de kökünün kazınip tarih sahnesinden silinmesine sebep vermiştir (Aydüz, 2004: 81). Bu da Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde muhatapları olan müşriklere ve kıyamete kadar gelecek olan bütün insanlığa ihtardır.

Sonuç

Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı olayının yer aldığı, İslâm inancının üç temel esasını oluşturan tevhit, nübüvvet ve âhîret konularını en güçlü delillerle anlatan Yâsîn Sûresine, bu içeriğine uygun olarak "Kur'ân'ın kalbi", "Dâfia", "Kâdiye" ve "Muammime" gibi isimler verilmiştir. Sûrede, Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerine inanmayan, onun getirdiği ilâhî çağrışı dikkate almayan, inkârlarında ısrar eden ve Allah'ın elçilerine karşı inatçı bir tutum sergileyen birey ve toplumların karşılaşacakları durum anlatılmaktadır.

Kur'ân, insanları kendi yoluna davet etmek için, delil ve burhanlar sunar, insanı düşünmeye ve akletmeye çağırır, örnek gösterir ve kıssalar anlatır. Aynı zamanda Kur'ân, anlattığı olaylarda ve kıssalarda insanlara verdiği mesajın sürekliliğini sağlamak ve etkisinin kaybolmasını önlemek ister. Bu gaye bağlamında mesajın bütün zamanlara hitap etmesi için, kıssanın geçtiği yeri, zamanı ve kahramanların isimlerini çoğu zaman bildirmez. Bireysel durumlarından çok, yaşadıklarını ön planda tutar. Bu olaylardan alınacak derslere dikkat çeker. Çünkü önemli olan, kıssada anlatılanların ve yaşananların, her dönem için geçerli insanî tablolar olduğu ve tüm insanlığa verdiği mesajdır. Kur'ân'daki kıssalar müşriklerin iddia ettikleri gibi eskilerin masalları değildir; ibret alınması için anlatılmaktadır.

Yüce Allah'ın Kur'ân'la nihayet bulan vahiy sürecinde insanları hak dine davetine, insanların bir kısmı duyarsız kalmış, bir kısmı gönderdiği elçileri yalanlamış hatta kimi elçileri cezalandırmış ve bazen de öldürmüşlerdir.

Müfessirler Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı kıssasını temelde iki açıdan yorumlamışlardır. Bunlardan birincisi kıssanın, Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'i (a.s) inkâr ettikleri gibi geçmiş milletlerden de resulleri inkâr edenlerin olduğu fakat inkâr edenlerin helâk edildiklerini haber vererek onları ikaz ettiği. İkinci temel yorum ise bu kıssa Hz. Peygamber ve inananları birçok açıdan teselli etmektedir.

Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkı kıssasında anlatılan, Hz. Peygamber ve sonrasında gelen tüm müminlere teselli olan ve imanı uğruna fedakârlık yapan şahsın adı ve olayın yaşandığı yer tefsir kaynaklarında farklı isimlerle zikredilmektedir. Kaynakların mütalaası sonucunda bu zatın Habîb en-Neccâr, olayın yaşandığı şehrin Antakya olduğu en çok kabul edilen görüş olarak öne çıkıyor denilebilir. Ayrıca gönderilen elçilerin Hz. İsa'nın havâileri veya üç ayrı peygamber olduğuna dair müzakereler yapılmaktadır. İkinci görüşte zikredilen deliller daha ikna edici görülmektedir.

Yine öne çıkan bir görüşe göre ise Ashâbü'l-Karye/Şehir Halkına gönderilen elçilerin isimleri birçok klasik ve güncel tefsir kaynağında mesele edinilmiştir. Genel kanaat bu zevatın Yahya (Yuhanna), Yunus (Pavlos) ve Şem'ûn-u Sâfâ oldukları yönündedir. Antakya yöresi halkı arasında meşhur olan isimlerin de aynı olması dikkat çekicidir.

Tefsirlerde kıssanın anlatımından çıkan ahlâkî sonuçlar da bulunmaktadır. Şehir halkının yalanlamasına karşılık elçilere iman ederek sahip çıkan ve toplumdaki tepki, işkence görmesine ve hatta öldürülmesine rağmen halkına kin duymayan ve

intikam peşinde koşmayan Habîb en-Neccâr'ın bu davranışı, hak yola davette yüksek ahlâk örneği olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca onun kişiliğinde şu hususların öne çıktığı vurgulanmaktadır:

- Davet görevini yerine getirirken yumuşak olunması,
- Fedakârlık yapılması,
- Zor anda da milletin düşünülmesi,
- Şahsî menfaat beklentisi içinde olunmaması,
- Söylediklerini önce kendisi yaşaması,
- Ölümü dahi göze alarak inancına sahip çıkılması gibi yüksek ahlâkî değerlere örnek teşkil etmektedir.

Kissada anlatılan şahsın işkenceyle öldürüldüğü bilinmekle birlikte, ölümü her ne şekilde olursa olsun, kendisinin cennetle mükâfatlandırılan ve Allah katında değerli bir mümin olduğu belirtilmektedir.

Kissadan bireysel alanda ahlâkî öğüt alınmak istendiğinde yüksek ahlâklı bir karakter/şahsiyet ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan Antakya yöresinde halk arasında anlatılan Habîb en-Neccâr Kıssası, yukarıda işaret edilen yüksek ahlâkî değerlerin toplumsal hayatın farklı alanlarında yaşanılır kılınabilmesinde önemli bir zemin oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akpınar, A. (2014). "Habîbü'n-Neccar Şahsında Hakikat ve Cennet Çağrısı", 24-26 Mayıs 2014, Yayımlanmamış Sempozyum Bildirisi, Habîb-i Neccar Sempozyumu, Hatay.
- el-Âlûsî, (1985). *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Tahkik: Seyyid Mahmud Şükrü el-Âlûsî el-Bağdâdî, Dâru İhyâ't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 4. baskı.
- Ateş, S. (1996). "Habîb en-Neccâr", *DİA*, XIV, 373-374, İstanbul.
- Aydemir, A. (1991). "Ashâbü'l-Karye", *DİA*, III, 468-469, İstanbul.
- _____, (2012). *Tefsirde İsrailiyyat*, Beyan Yay., İstanbul.
- Aydüz, D. (2004). *Kur'ân-ı Kerîm'in Kalbi Yâsîn Sûresinin Tefsiri*, Işık Yay., İstanbul.
- Bahadır, G. (2013). "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 23, s. 207-214.
- Bilmen, Ö. (trs). *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâlî Âlisi ve Tefsiri*, Kahraman Yay., İstanbul.
- İbn Âşûr, M. (1984). *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus.
- Cerrahoğlu, İ. (1993). *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara, 9. baskı.
- ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî*, Çev: Abdullah Aydın, Madve Yay., İstanbul trs.
- Demirci, K. (1998). "Hristiyanlık" maddesi, *DİA*, XVII, 328, İstanbul.

- Derveze, M. İ. (2011). *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, Çev: Mehmet Yolcu, Düşün Yay. İstanbul.
- _____, (1998). *et-Tefsîru'l-Hadîs/Nüzul Sırasına Göre Kur'ân Tefsiri*, Çevirenler: Şaban Karataş, Ahmet Çelen, Mehmet Çelen, Ekrem Demir, Ali Arslan, Muharrem Önder, Vahdettin İnce, Mustafa Altınkaya, Mehmet Baydaş, Ramazan Yıldırım, Ekin Yay., İstanbul, 2. baskı.
- Duman, M. Z. (2008). *Beyânu'l-Hak Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri*, Fecr Yay., Ankara, 2.baskı.
- Duran, N. (2012). *Mesih İsa'nın Sevdalısı Havarilerin Fedaisi Habib Neccar*, Color Ofset, İskenderun.
- Ebû Davud, (2012). *Sünen*, Cenâiz, Çevirenler: Necati Yeniell, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay. İstanbul
- Ebu's-Suûd, (1990). *Tefsîru Ebi's-Suûd İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 2. baskı.
- Elmalılı, M. (2007). *Hak Dini Kuran Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul.
- Emiroğlu, T. (1976). *Esbâbu'n-Nuzûl*, Ülkü Basımevi, Konya.
- Esed, M. (1999). *Kur'ân Mesajı Meal Tefsiri*, Çevirenler: Cahit Koçtak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 5. baskı.
- Göktaş, V. (2014). *Visale Yolculuk*, İlahiyat Yay., Ankara.
- Hamâvîzade, (1872). Ali bin el-Hamâvî, *Tefsîr-i Yâsîn*, Matbaatü'l-Hâc Muhammed Efendi el-Bosnavî, İstanbul.
- Harman, Ö. F. (1991). "Ashâbü'r-Res", DİA, III, 469, TDV Yay., İstanbul.
- _____, (1994). "Dâvûd", DİA, IX, 21-24, TDV Yay., İstanbul.
- _____, (2000). "İsâ", DİA, XXII, 465-472, TDV Yay., İstanbul.
- _____, (2006). "Mûsâ", DİA, XXXI, 207-213, TDV Yay., İstanbul.
- _____, (2010). "Süleyman", DİA, XXXVIII, 56-60, TDV Yay., İstanbul.
- _____, (2013). "Yûsuf", DİA, XXXIV, 1-5, TDV Yay., İstanbul.
- Hicâzî, M. (trs.). *Furkan Tefsiri*, Çeviren: Mehmet Keskin, İlim Yay., İstanbul.
- İbn Hanbel, A. (2014). *Müsned*, Çevirenler: Hasan Yıldız, Zekeriya Yıldız, Hüseyin Yıldız, Ocak Yay. İstanbul.
- İbn Kesîr, (1989). *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Tahkik: Ahmed Ebu Mulhim, Ali Necib Atvâ, Fuad es-Seyyid, Mehdi Nâsiruddin, Ali Abdussamir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 5. baskı.
- _____, (1990) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azim, Dâru'l-Hadîs*, Kahire, 2. baskı.
- _____, (1993) *Hadislerle Kur'ân Kerîm Tefsiri*, Çevirenler: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay, İstanbul.
- İbn Mâce (1982). *Sünen-i İbn-i Mâce Tercüme ve Şerhi*, Çev: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay. İstanbul.
- Karaman, H., Çağırıcı, M., Dönmez, İ. Kâfi, Gümüş, S. (2006). *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay, Ankara.
- el-Kurtubî, M. (1988). *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut.

- _____. (2002) *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Terc. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., İstanbul.
- Kutub, S. (1992). *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 17. baskı.
- el-Mevdûdî, (1996). *Tefhîmü'l-Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Çevirenler: Muhammed Han Kayâni, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yay. İstanbul, 2. baskı.
- el-Meydânî, A. (2010). *Meâricü't-Tefekkür ve Dekâiku't-Tedebbür Tefsîrun Tedebburiyyün li'l-Kur'ân'il-Kerîmi bi Hasebi Tertibi'n-Nuzûli Vifka Menheci Kitâbi "Kavâidü't-Tedebbürü'l-Emseli li Kitâbillâhi Azze ve Celle, Dâru'l-Kalem, Şam.*
- Öztürk, M. (2013). *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 4. baskı.
- er-Râzî, F. (1994). *Tefsir-i Kebîr Mefâtihu'l-Ğayb*, Çevirenler: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Akçağ Yay., Ankara.
- es-Sâbûnî, M. (1995). *Safvetü't-Tefâsîr*, Çevirenler: Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- es-Sa'lebi, (trs.). *El- Keşfve'l- Beyan fi Tefsiri'l- Kur'ân*, Daru'l- Kütübü'l İlmiyye, Beyrut.
- Serinsu, A. (2012). *Kur'ân ve Bağlam*, Şule Yay., İstanbul, 2. baskı.
- Sılay, M. (2002). *Hatay Evliyaları*, Keşif Yay., Ankara.
- Şengül, İ. (1994). *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yay., İzmir.
- et-Taberî, C. (2008). *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Tahkik: Amed Abdurrazik el-Bekrî, Muhammed Adil Muhammed, Muhammed Abdullatif Halef, Mahmud Mursî Abdulhamid, Dâru's-Selam li't-Tibâati ve'n-Neşri ve't-Tevzi' ve't-Terceme, Kahire, 3. baskı.
- Tekin, M. (1992). *Antakyalı Din Şehidi Habib Neccar*, Yeni Düzen Yay., Antakya.
- el-Tirmizî, (1992). *Sünen*, Fedâilu'l-Kur'ân, Çağrı Yay., İstanbul.
- Türk, M. (2012). *Ebu Ubeyde Bin Cerrah'ın (r.a.) Hediyesi Antakya*, Color Ofset Matbaacılık, Hatay, 6. baskı.
- Vehbi, M. (1922). *Hûlasâtü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 4. baskı.
- Yılmaz, Y. (2013). *İslam Kaynaklarına Göre Ashâb-ı Karye ve Habîb-i Neccâr*, Semih Ofset, Ankara, 2. baskı.
- ez-Zemahşerî, C. (1998). *el-Keşşâf An Hakâiki Ğavâmidu't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, Tahkik: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykan, Riyad.
- Zuhaylî, V. (2014). *Tefsirü'l-Münîr*, Çevirenler: Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız, Risale Yay., İstanbul.